

BERENIKA ORAMUS

Uniwersytet Warszawski
ORCID: 0009-0003-7484-744X
b.oramus@student.uw.edu.pl

Ekogotyki Edgara Allana Poeego w popkulturze XXI wieku: ekokrytyka i korpo-groza w *Upadku domu Usherów* (2023)

Streszczenie

Uważany współcześnie za kluczową postać amerykańskiej i światowej literatury, Edgar Allan Poe, za życia często postrzegany był jako autor kultury „niskiej”: sensacyjnych recenzji, literackich żartów, opowiadań drukowanych w popularnych gazetach. Dziś podobna stygmatyzacja zagraża już nie dziełom pisarza, a ich popkulturowym adaptacjom. Artykuł omawia *Upadek domu Usherów* (2023) w reżyserii Mike’a Flanagana, serialową produkcję Netflixa inspirowaną życiorysem i twórczością Poeego, jako dzieło popkultury, które wchodzi w dialog z koncepcjami ekogotyki i korpo-grozy (ang. *corporate horror*). Literackie dzieła Poeego poddawane są coraz to nowym akademickim analizom i czytane z perspektywy XXI wieku m.in. jako wczesny przejaw ekokrytycznej świadomości. *Upadek domu Usherów* posłużył za przykład tak współczesnej adaptacji tekstów Poeego, który pokazuje, jak popkultura może przekształcać akademickie pojęcia i przybliżać dawne teksty dzisiejszym odbiorcom.

Słowa kluczowe: Edgar Allan Poe, Mike Flanagan, popkultura, ekogotyki, adaptacja

Wprowadzenie – Edgar Allan Poe w popkulturze

Postać Edgara Allana Poeego stanowi jeden z wielu historycznych przykładów ukazujących zarówno zmienność literackiego kanonu, jak i granic między kulturą „niską” a „wysoką”. Współcześnie Poe zajmuje niekwestionowaną pozycję wśród czołowych pisarzy literatury amerykańskiej, a jego wkład w światową poezję, opowieści grozy i historie detektywistyczne jest stale doceniany przez badaczy. Za życia jednak postrzegany był znacznie mniej przychylnie: jego twórczość uważano za sensacyjną, rozrywkową i płytką. Na złą reputację Poeego wpływały m.in. szydercze recenzje, w których wielokrotnie krytykował szanowanych autorów – Nathaniela Hawthorne’a i H.W. Longfellowa, literackie żarty i teksty drukowane w popularnych gazetach. Wydany tuż po śmierci pisarza szkic biogra-

ficzny *Memoir of the Author* (1850/x)¹ umocnił jego negatywny obraz w oczach amerykańskiego społeczeństwa: powołując się na fałszywe lub wyolbrzymione relacje, biograf Rufus Griswold przedstawił Poeego jako nikczemnego, obłąkanego alkoholika. Teksty Poeego, np. *Kruk* (1845/1910), cieszyły się popularnością poza granicami Stanów, m.in. we Francji, jednak sława pisarza urosła do skali światowej dopiero wiele lat po jego śmierci.

Obecnie zarówno oryginalne dzieła Poeego, jak i ich adaptacje cieszą się stałym zainteresowaniem. Już w roku 1981 Benjamin Franklin Fischer IV w *Fugitive Poe References: A Bibliography* podkreślał szczególną obecność Poeego w kulturze popularnej lat osiemdziesiątych XX wieku². Dziś kulturowy fenomen wskazany przez Fischera niemal pół wieku temu pozostaje aktualny, do czego przyczyniają się nowoczesne media, szczególnie Internet. W „*Machina Memorialis*” or *How Blogs Can Revive the Literary Reading* Otilia Pacea opisuje fenomen „E-Poeego”, czyli wyjątkową obecność pisarza i jego dzieł w treściach z internetowych blogów w latach 2005–2010³. Współczesna pozycja Poeego jest widoczna przede wszystkim w wachlarzu tekstów popkultury, w różnych mediach i z różnych kręgów kulturowych, inspirowanych twórczością pisarza. W ciągu ostatnich pięciu lat (2020–2025) powstały dzieła tak różnorodne, jak: *Co porusza martwych* T. Kingfisher (2022/2025, powieść), *Upadek domu Usherów* M. Flanagan (2023, serial), *Nevermore* K. Flynn i K. Trace’a (2022–, komiks), *Nevermore: The Chamber Door* od dewelopera gier *Burning Bright* (2022, gra), czy system *Raven RPG* z podręcznikiem dla graczy D. Espinosy (2022, podręcznik do systemu RPG). Podobnie jak utwory H.P. Lovecrafta, na podstawie których stale powstają nowe gry, seriale i powieści, dzieła Poeego pozostają wpływowe i cieszą się szczególnym statusem wśród dzisiejszych odbiorców. Choć tak utworzone teksty popkultury bywają niesłusznie określane mianem kultury „niskiej” i deprecjonowane, stanowią ważny łącznik pomiędzy literaturą a popkulturą, do której wprowadzają zarówno literackie konteksty Poeego, jak i wybrane dyskursy akademickie.

Przystępne, wciągające, inkluzywne? Rola popkulturowych adaptacji

Artykuł Pacey, przytoczony wyżej, zwraca uwagę na istotną grupę odbiorców tekstów „E-Poeego”: do tych użytkowników Internetu należą dzieci w wieku szkolnym, licealna młodzież i studenci. Reprezentatywne dzieła, jak *Upadek domu Usherów*, *Serce oskarżycielem* czy *Kruk*, pojawiają się bowiem na listach lek-

¹ Podawane w nawiasie daty to odpowiednio rok pierwszego wydania i rok pierwszego wydania poszczególnych tekstów w Polsce. Gdy dany tekst nie został opublikowany w Polsce, drugą datę zastępuje x. W przypadku współczesnych tekstów popkultury, które ukazują się na rynku światowym, wskazywana jest jedna, zbiorcza data.

² B.F. Fischer IV, *Fugitive Poe References: A Bibliography*, „Poe Studies” 1981, nr 2, s. 25.

³ O. Pacea, „*Machina Memorialis*” or *How Blogs Can Revive the Literary Reading*, „The Edgar Allan Poe Review” 2010, nr 2, s. 40.

tur, omawia się je w szkołach i na uniwersytetach⁴. Jednak, jak zauważa Ginger M. Eikmeier, podobnie bogate i wielopłaszczyznowe teksty często okazują się zbyt trudnym wyzwaniem dla uczniów szkół średnich i liceów⁵. Zdaniem edukatorki, młodzież lepiej radzi sobie z wymagającymi lekturami, gdy towarzyszą im odpowiednio dobrane teksty popkultury, przykładowo odcinki „Simpsonów” (1989–) podejmujące motywy z utworu *Serce oskarżycielem* (sezon 1, odcinek 8) i *Kruka* (sezon 2, odcinek 3)⁶. Popkulturowe adaptacje, w tym te inspirowane opowiadania i wierszami Poego, mogą stać się narzędziem przybliżenia kanonicznych dzieł młodszymi czytelnikom w środowisku edukacyjnym.

Co więcej, oparte na literackich źródłach gry, seriale czy mangi nierzadko rozbudzają ciekawość odbiorców, zachęcając ich do zapoznania się z oryginalnym tekstem. Popkultura pełni wtedy rolę łącznika międzykulturowego i międzypokoleniowego. Tak Haneul Lee w *Reception of Kafka in South Korea (1955–2023)* zauważa, że obecność postaci inspirowanej Gregorem Samsą w grze *Limbus Company* (2023) studia Project Moon przyczynia się do odbioru dzieł XX-wiecznego czeskiego pisarza w Korei Południowej⁷. Poza Gregorem z *Przemiany* w grze przykładowo występują także Ishmael z *Moby Dicka* (1851/1924), Heathcliff z *Wichrowych wzgórz* (1847/1929) i Rodion ze *Zbrodni i kary* (1867/1887), co efektywnie zachęca fanów *Limbus Company* do zgłębiania wspomnianych lektur⁸. Na polskim rynku tego typu popularyzacją zajmuje się m.in. wydawnictwo Kultura Gniewu: wydane w 2024 roku *Blonia tajemnicy* rozpowszechniają twórczość „polskiego Edgara Allana Poe”, Stefana Grabińskiego, w formie komiksu⁹.

Dzisiejsze popkulturowe adaptacje klasycznych dzieł cechuje wyjątkowy potencjał „przejmowania” (ang. *reclaiming*) dzieł podszytych treściami rasistowskimi, mizoginistycznymi czy wykluczającymi inne mniejszości. Tak „przejęta” przez popkulturę została twórczość Lovecrafta w nurcie literatury *New Weird*¹⁰. Pozbawiona ewolucjonistycznego podłoża, słynnie analizowanego przez Michela Houellebecqa, mitologia Cthulhu dziś skupia fanów i czytelników z całego świata¹¹. Popkultura podejmuje problem reprezentowania tradycyjnie wykluczanych – w tym w literaturze – mniejszości, co pozwala przekształcać i uwspółcześniać kanoniczne dzieła tak, by przemawiały do bardziej inkluzywnej grupy odbiorców. Również teksty Poego przechodzą przez ten proces, dzięki czemu

⁴ Zob. D. Chemperek i in., *Język polski. Oblicza epok. 2.1*, Warszawa 2020, s. 101–113.

⁵ G.M. Eikmeier, *D’oh! Using “The Simpsons” to Improve Student Response to Literature*, „The English Journal” 2008, nr 4, s. 77.

⁶ Tamże, s. 79.

⁷ Zob. H. Lee, *Reception of Kafka in South Korea (1955–2023)*, „Oxford German Studies” 2024, nr 4.

⁸ Zob. PROJECT MOON, „Characters,” Limbus Company, <https://limbuscompany.global/#-story> [25.11.2025].

⁹ Zob. M. Araszewicz i in., *Blonia tajemnicy*, Warszawa 2024.

¹⁰ B. Noys, T.S. Murphy, *Introduction: Old and New Weird*, „Genre” 2016, nr 2, s. 118–119.

¹¹ Zob. M. Houellebecq, *H.P. Lovecraft. Przeciw życiu, przeciw światu. Ze wstępem Stephena Kinga*, przeł. J. Giszczak, Warszawa 2007.

pojawiają się w nich pozytywne postaci kobiece, POC (ang. *persons of color*) czy nieheteronormatywne. Wspomniany komiks *Nevermore* przedstawia bohaterów Poeo w nowych odsłonach: Berenice (*Berenika*) i Duke (*Beczka Amontillado*) są czarnoskórzy, a na protagonistkę wybrano Lenore (*Kruk*), którą łączy relacja romantyczna z Annabel Lee (*Annabel Lee*)¹². Unieważniony zostaje zarzut wykluczającego podejścia, stawiany na tle rasowym *Złotemu żukowi* (1843/1950), zaś genderowym – *Krukowi* i wielu innym tekstom Poeo, w których postaci kobiece zredukowano do ideału pasywnej piękności¹³. Również Mike Flanagan, obsadzając w ważnych rolach serialu *Upadek domu Usherów* nie-białych aktorów (m.in. T’Nia Miller – Victorine i Carl Lumbly – C.A. Dupin) i przedstawiając związki jednopłciowe, dba o inkluzywność produkcji. Tym samym przyciąga szersze grono odbiorców – szczególnie osób młodych, przeciwnych wykluczaniu na tle rasy, płci i orientacji seksualnej.

Nie należy jednak zawężać roli popkulturowych adaptacji do przedstawiania materiału dzieł literackich w uproszczony bądź nieco zmodyfikowany sposób. W monografii *Literature, Film, and Their Hideous Progeny: Adaptation and ElastEXTity* badaczka popkultury Julie Grossman omawia termin *elastextity* („elastEKSTyeczność”, połączenie słów *elasticity* i *text*): wyjątkową własność tekstów źródłowych i ich adaptacji, które pozostają „elastyczne”, tj. otwarte na wiele sposobów odczytania i postulują różne interpretacje w relacji źródło – adaptacja¹⁴.

W moim eseju omówię *Upadek domu Usherów*, serialową produkcję Netflixa w reżyserii Mike’a Flanagana, inspirowaną życiorysem i twórczością Poeo, jako przykład „elastycznej” popkulturowej adaptacji wchodzącej w dialog z akademickimi koncepcjami. *Upadek domu Usherów* bierze swój tytuł ze słynnego opowiadania Poeo z 1839 roku, ale serial adaptuje motywy i fabuły z wielu innych jego dzieł, m.in. *Kruka* i *Relacji Artura Gordona Pyma* (1838/1929). W quasi-współczesnym świecie przedstawionym tytułowa rodzina Usherów to bogaci właściciele korporacji Fortunato, czerpiącej zyski z półlegalnej sprzedaży wysoce uzależniających środków przeciwbólowych. Dostosowując literacki materiał Poeo do realiów XXI-wiecznego korporacyjnego kapitalizmu, serial jednocześnie nawiązuje do akademickich odczytań literatury grozy rozważających ją w kontekście ekokrytyki i potępienia kapitalistycznych ustrojów. Na przykładzie *Upadku domu Usherów* pokażę więc, jak obrzeża popkultury mogą stać się miejscem rozwoju i transformacji akademickich pojęć ekogotyku (ang. *ecogothic*) i korpo-grozy (ang. *corporate horror*).

¹² Zob. K. Trace, K. Flynn, *Nevermore*, „Webtoon”, 2022, https://www.webtoons.com/en/supernatural/nevermore/list?title_no=2740 [25.11.2025].

¹³ K. Weekes, *Poe’s Feminine Ideal* [w:] *The Cambridge Companion to Edgar Allan Poe*, red. K.J. Hayes, Cambridge 2004, s. 150.

¹⁴ J. Grossman, *Literature, Film, and Their Hideous Progeny: Adaptation and ElastEXTity*, London 2015, s. 2.

Ekogotyki i korpo-groza – przedstawienie terminologii

Choć dzieła Poeego przywodzą na myśl przede wszystkim gotyckie motywy i mroczną atmosferę, charakterystyczną dla wielu z jego tekstów, pozostają społecznie zaangażowane i mogą być odczytywane przez pryzmat popularnych dziedzin, jak *animal studies* czy *gender studies*. Ekogotyki i korpo-groza to współczesne koncepcje akademickie, które szczególnie trafnie określają problematykę *Upadku domu Usherów* i, wzorem teorii Grossman, wskazują na nowe, „elastyczne” odczytania oryginalnych tekstów Poeego.

Pojęcie „ekogotyku” określa niedawno spopularyzowany sposób badania tekstów łączący analizę nurtu gotyku z badaniami nad środowiskiem naturalnym. Omówiony przez Dawną Keetleya i Matthew Sivilsa w *Ecogothic in Nineteenth-Century American Literature* termin ten pozwala na analizowanie dawnych (tu: XIX-wiecznych) tekstów literatury grozy w kontekście współczesnego *eco-anxiety*, tj. powszechnego lęku związanego z kwestiami globalnego kryzysu ekologicznego. Jedną z kanonicznych amerykańskich lektur, której ekogotyckie odczytanie proponują Keetley i Sivils, jest *Moby Dick* czyli *biały wieloryb* Hermana Melville’a: opisy zdradliwej przyrody morskiej (np. w rozdziale 58, *Brit*) czy tytułowego wieloryba (np. w rozdziale 42, *Białość wieloryba*) niewątpliwie przejmują grozą¹⁵. Sara Crosby podobnie odczytuje najbardziej znane z opowiadań Poeego, *Upadek domu Usherów*: w *Beyond Ecophilia: Edgar Allan Poe and the Tradition of American Horror* zwraca ona uwagę, jak opisy jeziora i innych elementów przyrody dookoła domu Usherów stają się ekogotyckimi źródłami grozy¹⁶.

Z kolei Kate Huber w *Failures to Signify: Poe’s Uncanny Animal Others* skupia się na wzbudzających niepokój postaciach zwierzęcych w dziełach Poeego. Badaczka analizuje zwierzęta w *Kruku*, *Czarnym kocie* i *Morderstwach w Rue Morgue* (odpowiednio: kruka, kota i orangutana) jako wczesny przykład literackiego zacierania granic pomiędzy człowiekiem a zwierzęciem i argumentowania za zwierzęcą autonomią. Przykładowo, sposób opisu kota Pluto w *Czarnym kocie* nadaje mu status świadomej postaci o quasi-ludzkiem życiu emocjonalnym. Według Huber, zwierzęce postaci u Poeego wywołują strach, ponieważ wykraczają poza znany, jasny podział na ludzi i nie-ludzi, zmuszając czytelników do rozważenia własnego człowieczeństwa¹⁷. Tak ujęte połączenie motywów gotyckich i ekologicznych (tu: sytuacja zwierząt w świecie zdominowanym przez ludzi) pozwala na omawianie dzieł Poeego w kontekście ekogotyku.

Z kolei korpo-groza była z początku raczej terminem literackim niż *stricte* akademickim: oryginalna angielska fraza *corporate horror* pochodzi z dzieła amerykańskiego pisarza *Weird*, Thomasa Ligottiego, którego teksty znacząco czerpią

¹⁵ D. Keetley, M. Sivils, *Introduction: Approaches to the Ecogothic* [w:] *Ecogothic in Nineteenth-Century American Literature*, red. D. Keetley, M. Sivils, New York 2018, s. 3.

¹⁶ S. Crosby, *Beyond Ecophilia: Edgar Allan Poe and the Tradition of American Horror*, „Interdisciplinary Studies in Literature and Environment” 2014, nr 3, s. 519.

¹⁷ K. Huber, *Failures to Signify: Poe’s Uncanny Animal Others* [w:] *Ecogothic...*, s. 85.

inspirację z twórczości Poea. Zbiór opowiadań Ligottiego *My Work Is Not Yet Done* (2002/x) zawiera podtytuł *Three Tales of Corporate Horror*: jakkolwiek dotychczas z całego zbioru na język polski przetłumaczono w 2014 roku tylko tytułowe opowiadanie *Jeszcze nie skończyłem*, pojęcie korpo-grozy funkcjonuje wśród polskich czytelników¹⁸. Korpo-groza to typ literackiej grozy, która wywołuje strach poprzez opisy koszmarnych warunków życia w późnym kapitalizmie. Popularna we współczesnej popkulturze zarówno w wersji groteskowo-fantastycznej, jak i bliskiej rzeczywistości, korpo-groza stanowi główny motyw m.in. w serialu HBO *Sukcesja* (2018) lub *Severance* (2022) w produkcji Apple TV+. Tekst Ligottiego i wspomniane seriale wykorzystują podobne zabiegi, aby ukazać groźbę korporacyjnego kapitalizmu: ich bohaterowie stale czują się zagrożeni przez nienaturalnie wydzieloną przestrzeń korporacyjnych biur, silnie hierarchiczny system pracy, ciągły nadzór i pogardę zwierzchników, nieufność współpracowników, biurokratyczne pułapki, perspektywę prawnych i finansowych konsekwencji oraz całkowitą kontrolę sprawowaną nad ich życiem przez korporacje. W *Reintegrating Severance: Interdisciplinary Insights on Apple TV's Dystopian Thriller* realia pracy w późnym kapitalizmie nazwane są wręcz „korporacyjną dystopią”, gdzie miejsce zatrudnienia w quasi-totalitarny sposób ingeruje w każdy aspekt życia pracownika¹⁹. Połączenie korpo-grozy i ekogotyku pozwoli więc na przeanalizowanie *Upadku domu Usherów* jako tekstu, który buduje groźbę za pomocą przedstawiania realiów późnego kapitalizmu ze szczególnym naciskiem na element wiążącego się z nim kryzysu ekologicznego.

Korpo-groza a motyw sprawiedliwości w serialu

Niemoralne i bezprawne działania współczesnych korporacji stanowią jeden z podstawowych obszarów zainteresowania twórców *Upadku domu Usherów*. Główną enigmę serialu stanowi bezkarność korporacji Fortunato, szczególnie jej głównych udziałowców: Rodericka i Madeline Usherów. Choć ich firmie wielokrotnie stawiano zarzuty związane z niejasnymi procedurami testowania i sprzedawania Ligodonu, nowego środka przeciwbólowego opracowanego przez Usherów, brak dowodów i zeznań uniemożliwił ich prawne skazanie. Intrygę serialu rozpoczyna wezwanie Usherów do sądu przez niezależnego detektywa, który planuje ujawnić nieetyczne postępowanie zawodowe w Fortunato.

Historia relacjonowana przez samego Rodericka Ushera ujawnia szczegóły funkcjonowania Fortunato, tworzące w serialu atmosferę korpo-grozy. Podobnie jak korporacje w tekstach Ligottiego, firma Ushera dba jedynie o reputację i wydajność, ukrywając systemową eksploatację. Placówkę, gdzie medyczne preparaty Ushera testuje się na zwierzętach, oficjalnie nazwano zoo RUE (od akronimu

¹⁸ T. Ligotti, *My Work Is Not Yet Done*, Poplar Bluff 2002, s. 5.

¹⁹ *Reintegrating Severance: Interdisciplinary Insights on Apple TV's Dystopian Thriller*, red. N. Isacoff, J. Dawes, Cham 2024, s. 27.

Roderick Usher Experimental, ang. *RUE zoo*), jednak rodzina Usherów nazywa ją raczej kostnicą RUE (ang. *RUE morgue*). Oprócz eksploatacji zwierząt firma dopuszcza się także fałszowania dokumentów, wykorzystywania pracowników, celowego zanieczyszczenia środowiska i fałszywego reklamowania Ligodonu jako bezpiecznego leku bez skutków ubocznych (w rzeczywistości środek silnie uzależnia). W *Echoes of Contemporary Decay* Magdalena Coloma wskazuje na powiązania pomiędzy fikcyjną korporacją Fortunato a historyczną działalnością Purdue Pharma, powiązanej z kryzysem opioidowym w USA²⁰. Serialowy wątek Usherów i ich rodzinnego przedsiębiorstwa jest więc echem prawdziwego skandalu zakorzenionego w etyce korporacyjnego kapitalizmu. Podobnie jak we wspomnianych serialach *Sukcesja* i *Severance*, działania korporacji w *Upadku domu Usherów* napawają widzów grozą. Efekt ten zostaje wzmocniony przez groteskowy kontrast pomiędzy utrzymywaną iluzją zgodności z prawem i normami a faktycznym postępowaniem firmy, pokazanym zarówno od strony pracownika, jak i udziałowca. Postać siostry Rodericka, Madeline, uosabia korporacyjną bezwzględność: aby utrzymać władzę i posłuch, terroryzuje rodzinę wizjami prawnych i pozaprawnych konsekwencji grożących każdemu, kto się jej sprzeciwi. Coloma zwraca uwagę na przemoc i agresję przenikające słownictwo Madeline: jej status COO Fortunato nadaje jej „władzę nad życiem i śmiercią”, którą – kosztem innych członków rodziny – wykorzystuje w obronie korporacji²¹.

Bezkarność Fortunato w serialu wiąże się z niemal baśniowym schematem fabuły. W punkcie kulminacyjnym retrospekcji Ushera młodzi Roderick i Madeline zawierają pakt z nieznaną kobietą, Verną, który ma zagwarantować ich firmie sukces i całkowitą nietykalność na czas trwania całego życia rodzeństwa. Ich śmierć ma jednak oznaczać całkowity upadek firmy oraz śmierć wszystkich ich potomków. Paradoksalnie, zawarty przez Usherów pakt przemienia realia korpo-grozy w serialu w przykład sprawiedliwości absolutnej: każdy dorosły członek rodziny Usherów (Roderick, Madeline i szóstka dzieci Rodericka) umiera w sposób symbolicznie reprezentujący ich moralne przewinienia podczas pracy w Fortunato. Przykładowo, w odcinku *Serce oskarżycielem* (ang. *The Tell-Tale Heart*) Victorine, która nielegalnie testowała na szympanсах prototyp maszyny wspomagającej pracę serca, popełnia samobójstwo, doprowadzona do szaleństwa dźwiękiem tykania wynalezionej przez siebie urządzenia. Zgodnie z postulatem *elastextity*, serial nie adaptuje opowiadań Poego, a raczej „odnawia i powiela” motywy z jego XIX-wiecznych dzieł. Jak pisze Ria Banerjee w *Transmediality in the Age of Globalization, Upadek domu Usherów to szczególnie przykładowy przykład „estetycznego pastiszu epistemologicznych i ontologicznych obaw właściwych dla postmodernistycznego świata”*²². Jako tekst

²⁰ M. Coloma, *Echoes of Contemporary Decay: A Foucauldian Analysis of TV Series ‘The Fall of the House of Usher’ (2023) and Its Portrayal of Present-Day Opioids Epidemic in the USA*, Palma de Mallorca 2024, s. 5.

²¹ Tamże, s. 6.

²² R. Banerjee, *Transmediality in the Age of Globalization: Decoding the Idiom of ‘Elastextity’ in Mike Flanagan’s ‘The Fall of the House of Usher’ [w:] Symposium*, t. 13, red. A. Bhar, Kolkata 2023, s. 62.

popkultury łączy on zatem różne koncepcje korpo-grozy. Obok nawiązań do historycznych przypadków bezkarnych przestępstw korporacji, jak Purdue Pharma, wykorzystuje także groteskę, ale i fantastyczne elementy fabularne, które wprowadzają sprawiedliwość do świata serialu.

Ekogotyki i ekokrytyka

Istotnym elementem kreowanej w serialu atmosfery korpo-grozy jest stosunek firmy Fortunato i członków rodziny Usherów do środowiska naturalnego. Wiele z przestępstw korporacji zostało popełnionych na tle antyekologicznym, co również, w myśl mechanizmu baśniowej sprawiedliwości, wpływa na okoliczności śmierci kolejnych Usherów: aż piątka z sześciu dzieci Rodericka (Frederick, Camille, Victorine, Leo, Prospero) ginie w wypadkach bezpośrednio związanych z bezprawną ingerencją Fortunato w środowisko naturalne. Tym samym *Upadek domu Usherów* rozwija i uwspółcześnia w przestrzeni popkultury koncepcję ekogotyki, którą akademicy badacze odnajdują w dziełach Poeo. W serialowym ujęciu zyskuje ona wymiar ekokrytyczny: zwierzęce postaci i przestrzenie środowiska naturalnego nie tylko wywołują grozę w celu budowania gotyckiej atmosfery tekstu, ale zwracają uwagę odbiorcy na współczesny kryzys ekologiczny.

Ekogotyckie i ekokrytyczne elementy *Upadku domu Usherów* szczególnie podkreśla odcinek *Czarny kot* (ang. *The Black Cat*), czyli serialowa adaptacja fabuły *Czarnego kota*, opowiadania Poeo z 1843 roku. Tradycyjnie odczytywany w ramach gotyckiego motywu sobowtóra (ang. *the double*), tytułowy kot Pluto jest uznawany przez wielu badaczy za zwierzęcy odpowiednik żony narratora w opowiadaniu i symbol przemocy domowej, której ofiarą pada ta kobieta. Zgodnie z późniejszą, ekogotycką interpretacją Kate Huber, Pluto staje się jednym ze zwierzęcych bohaterów Poeo zacierających granice pomiędzy zwierzęciem a człowiekiem. W pierwszych odcinkach *Upadku domu Usherów* Pluto jest domowym kotem należącym do Leo Ushera i jego partnera, Juliusa. Uzależniony od narkotyków Leo pewnego ranka znajduje w mieszkaniu zmasakrowane ciało Pluto. Nie pamięta, jak i kiedy skrzywdził kota, ale chce ukryć ten fakt przez Juliusem. Leo przekupuje więc pracownika miejskiego schroniska, aby pominął wszelkie formalności i oddał mu do adopcji innego czarnego kota, który miałby odtąd udawać i zastąpić Pluto. Juliusowi tłumaczy, że kot uciekł, ale wrócił i jedynie ukradziono mu drogą obrózkę. Odcinek *Czarny kot* zwraca więc uwagę na status kotów jako domowych zwierząt (czy też, słowami Donny Haraway, jednego z gatunków stowarzyszonych) we współczesnym społeczeństwie²³. Pozornie ceniony przez swoich właścicieli, Pluto pozostaje w pełni zastępowalnym zwierzęciem domowym, a wpływy i pieniądze Leo niweczą prawną ochroną przysługującą jemu i jego

²³ D. Haraway, *Manifest gatunków stowarzyszonych* [w:] *Teorie wywrotowe. Antologia przekładów*, red. A. Gajewska, Poznań 2012, s. 243.

sobowtórówi. Sprawiedliwości staje się zadość dopiero wówczas, gdy adoptowany czarny kot doprowadza do śmierci Leo.

Zemsta niszczonego przez udziałowców Fortunato środowiska naturalnego osiąga również czwórkę z pozostałych dzieci Rodericka. Najmłodszy i najstarszy synowie giną w budynku starej fabryki, gdzie korporacja nielegalnie przetrzymywała toksyczne i zabójcze dla środowiska substancje. Dwie córki z kolei ponoszą śmierć we wspomnianej placówce badawczej, w której prowadzono eksperymenty na zwierzętach. Szóste z dzieci, Tamerlaine, umiera po nieudanej próbie wylansowania serii autorskich produktów mających poszerzyć wpływ firmy Usherów na przesiąknięty konsumpcjonizmem rynek kosmetyczny. *De facto* wszystkie śmierci członków rodziny Usherów w serialu ściśle wiążą się zarówno z korporacyjną działalnością Fortunato, jak i jej wpływem na środowisko naturalne. Teksty przedstawiające realia korpo-grozy często zwracają uwagę na wyniszczenie przyrody spowodowane przez działalność korporacji: motyw opresyjnych zanieczyszczeń na tle ekologicznym pojawia się zarówno u Thomasa Ligottiego, jak i w *Sukcesji* HBO. *Upadek domu Usherów* kładzie jednak wyjątkowy nacisk na ekogotycki wymiar życia w systemie korporacyjnego kapitalizmu.

Środowisko naturalne w *Upadku domu Usherów*, reprezentowane szczególnie przez postaci zwierzęce z opowiadań Poe'go, staje się źródłem grozy właśnie dlatego, że korporacje dopuszczają się tak wielu przestępstw przeciwko niemu. Co więcej, przedstawiając teksty Poe'go w kontekście obecnego kryzysu ekologicznego, Mike Flanagan uwspółcześnia wątki z dzieł pisarza, łącząc je z XXI-wieczną *eco-anxiety*. Ostatecznie, bezprawne działania Fortunato i Usherów zostają zniweczone nie tylko na poziomie prawnym i emocjonalnym (odpowiednio poprzez proces sądowy i stopniowy rozpad rodziny), ale i ekologicznym – niszczone i lekceważone środowisko naturalne również mści się na rodzinie Usherów. Serial łączy motywy z opowiadań Poe'go, akademicką koncepcję ekogotyku i współczesne realia: tak np. orangutan-zabójca z *Morderstw w Rue Morgue* w serialu staje się laboratoryjnym szympansem odpowiedzialnym za śmierć Camilli Usher. Poza budowaniem atmosfery grozy, wspomniane elementy realizują założenia ekokrytyki, ponieważ przypominają widzom tego tekstu popkultury o prawdziwych problemach, z którymi współcześnie zmaga się środowisko naturalne.

Podsumowanie

Upadek domu Usherów jest tekstem popkultury, który realizuje założenia ujęte w akademickich pojęciach ekogotyku i korpo-grozy, ale także przekształca i rozwija je, tworząc nowoczesne połączenie ekokrytyki, gotyku i krytyki korporacyjnego kapitalizmu. Ekogotyki i korpo-groza w serialu wspólnie tworzą atmosferę niepokoju. Korporacyjne realia napawają grozą, ponieważ są tak szkodliwe dla środowiska naturalnego, a elementy natury stają się narzędziem gotyku, gdy są umieszczone w hiperkapitalistycznym świecie przedstawionym. Dzięki szcze-

gólnemu, popkulturowemu charakterowi *Upadek domu Usherów* wykracza poza adaptację czy *rewriting* dzieł Edgara Allana Poeo. W myśl *elastextity* Grossman, serial pozwala na różne, wielopłaszczyznowe odczytania zarówno samego siebie, jak i oryginalnych tekstów Poeo.

Upadek domu Usherów stanowi przykład tekstu o szczególnym potencjale oddziaływania na młodych dorosłych (ang. *YA, young adult*). Przystępny i inkluzywny serial zachęca odbiorców do zgłębienia twórczości Poeo, odczytanych widzów nagradza zaś ukrytymi odwołaniami intertekstualnymi. Co więcej, sam w sobie może stać się przedmiotem analizy filmoznawczej lub kulturoznawczej. Wydobywając aspekty ekogotyku i korpo-grozy z wybranych dzieł pisarza, *Upadek domu Usherów* ukazuje widzom literackie motywy i akademickie koncepcje w popkulturowej formie. Włączenie tego tekstu popkultury w przestrzeń edukacyjno-akademicką odnawia i poszerza analizę Poeo w sposób, którego nie dostarczyłaby sama lektura jego dzieł. Mike Flanagan poświęcił znaczącą część reżyserskiego dorobku na podobne przekształcanie klasyków amerykańskiej literatury horroru. Poza *Upadkiem domu Usherów* kierował także produkcją *Nawiedzzonego dworu w Bly* (2020) i *Nawiedzonego domu na wzgórzu* (2018), adaptacji odpowiednio *Dokręcania śruby* Henry'ego Jamesa (1898/1959) i *Nawiedzonego domu na wzgórzu* (1959/2000) Shirley Jackson.

Takie przedsięwzięcia, jak to Flanagan czy innych współczesnych autorów czerpiących inspirację z twórczości Poeo, nie tylko pozwalają XXI-wiecznemu odbiorcy odkryć głęboki uniwersalizm XIX-wiecznych tekstów grozy, ale i prawdziwie aktualizują dawne klasyczne dzieła. Opowiadania Poeo poruszają bowiem wprost problemy ekoestetyki (*Artysta pejzażu*), krytyki kapitalizmu (*Człowiek, który się zużył*) czy podrzędnej pozycji kobiet w społeczeństwie (*Ligeja*), tym bardziej bieżące i zasadnicze dla współczesnego odbiorcy popkultury. Serial *Upadek domu Usherów* w szczególny sposób podkreśla zależności pomiędzy dziełami Edgara Allana Poeo, ekokrytyką i potępieniem korporacyjnego kapitalizmu. Popkultura staje się przestrzenią, w której te różnorakie elementy mogą współistnieć i wspólnie tworzyć nowe znaczenia.

Bibliografia

- Araszewicz M., i in., *Błonia tajemnicy*, Warszawa 2024.
- Banerjee R., *Transmediality in the Age of Globalization: Decoding the Idiom of 'Elastextity' in Mike Flanagan's 'The Fall of the House of Usher'* [w:] *Symposium*, t. 13, red. A. Bhar, Kolkata 2022, s. 58–76.
- Chemperek D., i in., *Język polski. Oblicza epok. 2.1*, Warszawa 2020.
- Coloma M., *Echoes of Contemporary Decay: A Foucauldian Analysis of TV Series 'The Fall of the House of Usher' (2023) and Its Portrayal of Present-Day Opioids Epidemic in the USA*, Palma de Mallorca 2024.
- Crosby S., *Beyond Ecophilia: Edgar Allan Poe and the Tradition of American Horror*, „Interdisciplinary Studies in Literature and Environment” 2014, nr 3, s. 513–525.

- Eikmeier G.M., *D'oh! Using "The Simpsons" to Improve Student Response to Literature*, „The English Journal” 2008, nr 4, s. 77–80.
- Grossman J., *Literature, Film, and Their Hideous Progeny: Adaptation and ElasTEXTity*, London 2015.
- Fischer IV B.F., *Fugitive Poe References: A Bibliography*, „Poe Studies” 1981, nr 2, s. 25–30.
- Haraway D., *Manifest gatunków stowarzyszonych* [w:] *Teorie wywrotowe. Antologia przekładów*, red. A. Gajewska, Poznań 2012, s. 241–260.
- Houellebecq M., *H.P. Lovecraft. Przeciw życiu, przeciw światu. Ze wstępem Stephena Kinga*, przeł. J. Giszczak, Warszawa 2007.
- Huber K., *Failures to Signify: Poe's Uncanny Animal Others* [w:] *Ecogothic in Nineteenth-Century American Literature*, red. D. Keetley, M. Sivils, New York 2018, s. 83–94.
- Keetley D. i Sivils M. red., *Ecogothic in Nineteenth-Century American Literature*, New York 2018.
- Lee H., *Reception of Kafka in South Korea (1955–2023)*, „Oxford German Studies” 2024, nr 4, s. 461–496.
- Ligotti T., *My Work Is Not Yet Done*, Poplar Bluff 2002.
- Noys B. i Murphy T.S., *Introduction: Old and New Weird*, „Genre” 2016, nr 2, s. 117–134.
- Pacea O., „*Machina Memorialis*” or How Blogs Can Revive the Literary Reading, „The Edgar Allan Poe Review” 2010, nr 2, s. 36–52.
- PROJECT MOON, „Characters”, *Limbus Company*, <https://limbuscompany.global/#story> [25.11.2025].
- Reintegrating Severance: Interdisciplinary Insights on Apple TV's Dystopian Thriller*, red. N. Isacoff i J. Dawes, Cham 2024.
- Trace K., Flynn K., *Nevermore*, „Webtoon”, 2022, https://www.webtoons.com/en/supernatural/nevermore/list?title_no=2740 [25.11.2025].
- Weekes K., *Poe's Feminine Ideal* [w:] *The Cambridge Companion to Edgar Allan Poe*, red. K.J. Hayes, Cambridge 2004.

Visualizing Poe's Ecogothic in 21st-century Pop Culture: Ecocriticism and Corporate Horror in Mike Flanagan's *The Fall of the House of Usher* (2023)

Abstract

While Edgar Allan Poe is nowadays counted among the key figures of American and world literature, his work used to be diminished as tasteless and catering to the masses. Presently, similar prejudice is often held not against Poe's texts, but their pop cultural adaptations. This paper aims to analyze Mike Flanagan's *The Fall of the House of Usher*, a 2023 Netflix series drawing from Poe's milieu and biography alike, as a pop cultural text building on the academic notions of ecogothic and corporate horror. Poe's literary works have long been read as a 19th-century take on modern ecological principles: viewed from such a contemporary perspective, the texts become actualized. I argue that *The Fall of the House of Usher* attains a similar goal, proving that texts of pop culture may both develop academic notions and bring literary heritage closer to 21st-century audiences.

Keywords: Edgar Allan Poe, Mike Flanagan, pop culture, ecogothic, adaptation

Berenika Oramus, studentka III roku studiów licencjackich na kierunku amerykanistyka w ramach kolegium Międzywydziałowych Interdyscyplinarnych Studiów Humanistycznych (MISH) oraz kulturoznawstwo i wiedza o kulturze w Instytucie Kultury Polskiej na Uniwersytecie Warszawskim. Brała udział m.in. w konferencjach *Obszary Polonistyki XI. Przestrzenie popkultury: centra, pogranicza, peryferie* oraz *Spatial Myths*. Do jej zainteresowań badawczych należą: twórczość Edgara Allana Poe'go i Thomasa Ligottiego, *Weird fiction* oraz teoria traumy w literaturze współczesnej.